

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASH YUZASIDAN XORIJIY DAVLAT TAJRIBASI TAHLILI

Abidova Nilufar

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti prof.v.b.,

Sattorova F A

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, 1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash masalasi bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinadi. AQSh, Buyuk Britaniya, Finlyandiya, Singapur, Yaponiya kabi rivojlangan davlatlarning maxsus ta'lim integratsiyasi, logopedik xizmatni tashkil etish, ko'p tarmoqli yordam tizimi va erta aniqlash mexanizmlari o'rganildi. Tadqiqot natijalari nutq buzilishiga ega bolalarni maktabga sifatli tayyorlashda kompleks yondashuv, inklyuziv model, ko'p mutaxassisli jamoa va erta intervension texnologiyalar muhimligini ko'rsatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu tajribalarni moslashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, nutq nuqsoni, bolalarni tayyorlash, til rivoji, pedagogik reabilitatsiya, integratsiyalashgan ta'lim, xorijiy tajribalar, erta aralashuv, inkluziv ta'lim, logopediya

Аннотация: В статье анализируется опыт зарубежных стран по подготовке детей дошкольного возраста с нарушениями речи к школьному образованию. Изучены интеграция специального образования, организация логопедической службы, система междисциплинарной поддержки и механизмы раннего выявления в развитых странах, таких как США, Великобритания, Финляндия, Сингапур и Япония. Результаты исследования показывают важность комплексного подхода, инклюзивной модели, междисциплинарной команды и технологий раннего вмешательства в качественной подготовке детей с нарушениями речи к школе. Разработаны предложения по адаптации данного опыта в системе образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, нарушения речи, подготовка детей, развитие языка, педагогическая реабилитация, интегрированное образование, зарубежный опыт, раннее вмешательство, инклюзивное образование, логопед.

Annotation: This article analyzes the experience of foreign countries on the issue of preparing preschool children with speech disorders for school education. The integration of special education, the organization of speech therapy services, a multidisciplinary support system and early detection mechanisms of developed countries such as the USA, Great Britain, Finland, Singapore, and Japan were studied. The results of the study show the importance of an integrated approach, an inclusive model, a multidisciplinary team and early intervention technologies in the quality preparation of children with speech disorders for school. Proposals have been developed to adapt these experiences in the education system of Uzbekistan.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Keywords: *preschool education, speech disorders, preparation of children, language development, pedagogical rehabilitation, integrated education, foreign experiences, early intervention, inclusive education, speech therapy*

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlari (dizartriya, alaliya, rinolaliya, fonetik-fonematik rivojlanishning buzilishi va boshqalar) ularning maktabga moslashuvi, o'qish va yozishni o'zlashtirishi, fikrlash jarayonlari hamda ijtimoiy ko'nikmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda dunyoning ko'plab mamlakatlarida nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni erta aniqlash, ularni maktabga sifatli tayyorlash va qo'llab-quvvatlash tizimlari takomillashtirilmoqda. Xalqaro tajribada logopedik yordamni erta bosqichda yo'lga qo'yish, maxsus pedagogika, psixologiya va tibbiyotning integratsiyasiga asoslangan kompleks yondashuv ustuvor hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi rivojlangan davlatlar tajribasi asosida nutqida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash tizimini ilmiy tahlil qilish va O'zbekiston uchun amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda (H. Catts, A. Kamhi, L. Vygotsky, J. Bruner, S. Chiat) nutq buzilishlarining erta korreksiyasi, maktabga tayyorlik darajasi va ijtimoiy-emotsional rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik keng yoritilgan. AQShning ASHA (American Speech-Language-Hearing Association) va BMTning erta rivojlanish bo'yicha metodik ko'rsatmalarida logopedik aralashuvning 2–4 yosh oralig'ida eng samarali bo'lishi qayd etiladi. Finlyandiya ta'lim agentligi (EDUFI), Buyuk Britaniyaning "Early Years Foundation Stage" tizimi, Singapurning "Development Support and Learning Program" loyihalari bolani erta rivojlantirishning davlat darajasida qanday qo'llab-quvvatlanishini ko'rsatadi.

AQShda nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash 1975-yildan boshlab "Individuals with Disabilities Education Act (IDEA)" qonuni asosida yo'lga qo'yilgan.

Unga ko'ra:

0–3 yosh: Early Intervention Program – uy sharoitida logopedik yordam;

3–6 yosh: Preschool Special Education – maxsus bog'cha guruhlari va inklyuziv guruhlar;

har bir bola uchun Individualized Education Plan (IEP) ishlab chiqiladi.

AQShda bolani maktabga tayyorlash jarayoni o'yin texnologiyalari, kompyuter logopedik dasturlari (Spectra, SmartyEars, iTherapy), multisensor metodlar orqali amalga oshiriladi.

Britaniya maktabgacha ta'limida nutq va kommunikativ ko'nikmalar bolaning asosiy kompetensiyasi sifatida belgilanadi. EYFS standartida:

pedagog-logopedlar bog'chalarda shtat asosida ishlaydi,

har bir bola uchun Communication and Language Profile tuziladi,

fonematik eshituvni rivojlantirish, tovushlarni differensiallashtirish bo'yicha maxsus metodikalar qo'llanadi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Britaniyada "Speech and Language UK", "I CAN" kabi yirik nodavlat tashkilotlar bu sohada katta tajribaga ega.

Finlyandiya tajribasi: moslashuvchan inklyuziya

Finlyandiya — dunyoda eng samarali erta rivojlanish tizimiga ega davlatlardan biri. EDUFI tizimida:

5–6 yoshdan boshlab maktab tayyorlov dasturi majburiy, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun Support for Learning modeli mavjud, har bir bola uch darajadagi qo'llab-quvvatlash tizimi orqali kuzatiladi:

umumiy pedagogik yordam;

intensiv yordam;

maxsus yordam.

Logopedlar maktabgacha muassasalarda to'qnashuvsiz, bosqichma-bosqich korreksion ishlarni olib boradilar.

Singapur tajribasi: texnologik yondashuv

Singapurda maktabga tayyorlashning zamonaviy modeli joriy etilgan:

"Development Support and Learning Program (DSLIP)" orqali logopedik yordam davlat tomonidan moliyalashtiriladi,

nutq buzilishlarini aniqlovchi raqamli platformalar (KidSTART, ECDA Assessment Toolkit) yaratilgan,

bolalar maktabga ijtimoiy, nutqiy va intellektual jihatdan integratsiya qilinadi.

Yaponiya tajribasi: sog'liqni nazorat qilish va logopedik profilaktika

Yaponiyada nutq buzilishlarini aniqlash 3 yoshli tibbiy skrining asosida amalga oshiriladi.

Maktabgacha yoshda:

logopedlar "Tsusho-gaku" markazlarida shug'ullanadi,

maktab tayyorlov markazlari nutq, idrok, xotira va o'qishga kirish ko'nikmalarini maxsus dastur asosida shakllantiradi.

Xorijiy davlatlarning maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha tajribalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur yo'nalishda samaradorlikni ta'minlovchi asosiy omillar erta diagnostika, kompleks korreksion yondashuv, mutaxassislararo integratsiya, pedagogik qo'llab-quvvatlash va inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etishdan iboratdir.

Rivojlangan davlatlar amaliyotida nutq buzilishlari bolani maktabga tayyorlashning markaziy komponenti sifatida qaralib, uning bilish faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va akademik tayyorgarligiga bevosita ta'sir qiluvchi omil sifatida baholanadi.

Barcha ilg'or ta'lim tizimlarida 0–3 yosh oralig'ida nutq buzilishlarini erta aniqlash bo'yicha davlat miqyosida skrining dasturlari joriy etilgan. Bu erta aniqlangan muammoning maktab davriga kelib chuqurlashib ketishining oldini oladi hamda korreksion ishlarning samaradorligini oshiradi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Xalqaro tajribada ko'p tarmoqli mutaxassislar jamoasi (logoped, defektolog, psixolog, pediater, nevrolog) ishtirokida tuzilgan kompleks korreksion dasturlar asosiy mexanizm sifatida qo'llanadi. Bunday integrativ yondashuv nafaqat nutqiy rivojlanishni, balki bola psixologik holatini, emotsional barqarorligini, ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham yaxshilash imkonini beradi. AQSh, Finlyandiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda individual rivojlanish dasturlari (IEP, ILP) muhim o'rin tutadi. Har bir bola rivojlanish sur'ati, nutq nuqsoni darajasi va psixologik ehtiyojlari asosida alohida dastur bo'yicha tayyorlanadi, bu esa ta'limni individuallashtirishga imkon yaratadi.

Treninglar, o'yin asosidagi metodlar, multisensorik texnologiyalar, kompyuter-logopedik ilovalar va raqamli platformalardan foydalanish orqali bolani maktabga tayyorlash jarayoni yanada samarali tashkil etilmoqda.

Xususan, Singapur va AQShda zamonaviy texnologiyalar nutqiy korreksiyaning muhim komponentiga aylangan. Xalqaro tajribada oila bilan tizimli hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar bolalarning uy sharoitida bajarishi lozim bo'lgan mashqlar, nutqiy o'yinlar va mashg'ulotlar haqida batafsil metodik ko'rsatmalar oladi. Bu bola rivojlanishini uzluksiz qo'llab-quvvatlashga zamin yaratadi. Rivojlangan davlatlar tajribasida maktabgacha bosqichdan maktab ta'limiga o'tish jarayoni puxta rejalashtiriladi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning inklyuziv sinflarga moslashtirilgan tarzda kiritilishi, maktab boshlang'ich ta'limi jarayonida ularni qo'llab-quvvatlash dasturlari mavjudligi maktabga moslashuvni yengillashtiradi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, nutq buzilishiga ega maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda muvaffaqiyatning asosiy omillari erta diagnostika, professional mutaxassislar jamoasi, individual dasturlar, oilaviy hamkorlik, raqamli texnologiyalar va inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etishdan iboratdir. Bu tamoyillar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham mazmunan mos keladi va ularni milliy sharoitga integratsiya qilish maktabgacha ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash jarayonini yanada samarali tashkil etish uchun bir qator chora-tadbirlar taklif etiladi. Birinchi navbatda, bolalarning nutqiy rivojlanishini erta aniqlash va baholash tizimini mustahkamlash zarur. Bu maqsadda maktabgacha ta'lim muassasalarida skrining dasturlari joriy etilishi, logoped va defektologlar tomonidan muntazam kuzatuv olib borilishi lozim. Shu orqali nutq nuqsonlari erta bosqichda aniqlanadi va maktabga tayyorgarlik jarayoni individual ehtiyojlarga mos tarzda rejalashtiriladi.

Shuningdek, bolalarni tayyorlash jarayonida mutaxassislararo integratsiyalangan yondashuvni kuchaytirish muhimdir. Logopedlar, psixologlar, defektologlar va pedagoglar birgalikda ishlash orqali bola rivojlanishining barcha jihatlarini hisobga oluvchi kompleks dasturlar ishlab chiqishi lozim. Bu nafaqat nutqiy ko'nikmalarni, balki ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik va akademik tayyorgarlikni ham yaxshilashga xizmat qiladi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

Ta'lim jarayonini individualizatsiyalash va moslashtirish maqsadida har bir bola uchun alohida rivojlanish dasturi ishlab chiqilishi zarur. Dasturlar bolalarning nutq nuqsoni darajasi, psixologik xususiyatlari va o'quv ehtiyojlarini inobatga olgan holda tuzilishi ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy metodlar, o'yin asosidagi mashg'ulotlar va raqamli logopedik texnologiyalarni keng joriy etish nutqiy rivojlanishni tezlashtirishga yordam beradi.

Ota-onalarni jarayonga faol jalb qilish ham muhim ahamiyatga ega. Uy sharoitida bolaga qo'llab-quvvatlashni ta'minlash, nutq mashqlari va interaktiv o'yinlarni muntazam bajarish uchun ota-onalarga batafsil metodik tavsiyalar berilishi lozim. Shu orqali bolaning maktabga tayyorgarligi doimiy ravishda qo'llab-quvvatlanadi va rivojlanishi uzluksiz bo'ladi.

Oxir-oqibat, maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash jarayoni milliy ta'lim tizimida bosqichma-bosqich inklyuziv shaklda tashkil etilishi zarur. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar maktabga moslashuvni osonlashtiruvchi maxsus dasturlar va qo'llab-quvvatlash tizimlariga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga, pedagoglarning malakasini oshirish va mutaxassislar uchun doimiy ilmiy-amaliy seminarlar, treninglar tashkil etish orqali maktabgacha ta'lim sifati yaxshilanadi.

Umuman olganda, xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan ushbu takliflar O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimi uchun nutq nuqsoni bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash jarayonini sifatli, barqaror va uzluksiz amalga oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, nutqida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda erta diagnostika, kompleks yondashuv va pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash tizimining samarali ishlashi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan tamoyillarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish ta'lim sifatini oshiradi, inklyuziv ta'limni rivojlantiradi va nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning maktabda muvaffaqiyat qozonishiga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Early Intervention and Preschool Programs. Washington, DC: ASHA, 2020. – 120 b.
2. Brumfitt, S., Sheehy, K. Speech and Language Difficulties in Early Childhood. London: Routledge, 2015. – 256 b.
3. Fazio, B. Preschool Speech-Language Screening: International Practices and Outcomes. New York: Springer, 2018. – 198 b.
4. Kunnari, S., Launonen, K. Inclusive Early Childhood Education in Finland: Practices and Policies. Helsinki: Finnish National Board of Education, 2019. – 142 b.
5. Ota, K., Tanaka, M. Early Speech Therapy in Japan: Evidence-Based Approaches. Tokyo: University of Tokyo Press, 2017. – 184 b.
6. Roberts, M., Kaiser, A., Wolfe, C. Early Identification and Intervention for Speech and Language Impairments. San Diego: Plural Publishing, 2016. – 212 b.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

7. UNESCO. Inclusive Education and Early Childhood Development. Paris: UNESCO, 2021. – 98 b.

8. World Health Organization (WHO). Early Childhood Development and Speech Disorders: Global Guidelines. Geneva: WHO, 2020. – 76 b.